

~ МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ ~

УДК: 339.9:336.778

DOI: <https://doi.org/10.32680/2409-9260-2024-9-322-111-116>**ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ МІЖНАРОДНИХ
РОЗРАХУНКІВ У СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ
ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН**

Тарасевич Н. В., кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри міжнародних економічних відносин, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

e-mail: nvt4364@gmail.com

ORCID: 0000-0002-2110-7320

***Анотація.** Метою дослідження є обґрунтування теоретичних засад визначення міжнародних розрахунків у системі міжнародних економічних відносин. Під час написання статті використовувався системно-аналітичний метод; метод угруповань – для систематизації даних. Окреслено важливість визначення сутності міжнародних розрахунків та їх значущості для розвитку зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання. Визначено потребу у формуванні понятійно-категоріального апарату системи міжнародних розрахунків у системі міжнародних економічних відносин. Проаналізовано підходи до визначення поняття міжнародних розрахунків, що наявні в економічній літературі. Обґрунтовано критерії структурування міжнародних розрахунків у розрізі окремих ознак, систематизовано елементи системи міжнародних розрахунків. Визначено пріоритетні напрями оптимізації міжнародних розрахунків. Практична значимість дослідження полягає у визначенні сутності міжнародних розрахунків у системі міжнародних економічних відносин.*

Ключові слова: міжнародні розрахунки, зовнішньоекономічна діяльність, зовнішньоекономічні операції, зобов'язання, форми міжнародних розрахунків, платежі.

**THEORETICAL ASPECTS OF DETERMINING INTERNATIONAL
CALCULATIONS IN THE SYSTEM OF INTERNATIONAL ECONOMIC
RELATIONS**

Nataliia V. Tarasevych, PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of International Economic Relations, Odesa National Economic University, Odesa, Ukraine

e-mail: nvt4364@gmail.com

ORCID: 0000-0002-2110-7320

***Abstract.** The purpose of the study is to substantiate the theoretical foundations of the definition of international settlements in the system of international economic relations. When writing the article, a system-analytical method was used; grouping method - to systematize data. The importance of determining the essence of the definition of international settlements and their significance for the development of foreign economic activity of business entities is outlined. The need for the formation of the conceptual and categorical apparatus of the system of international settlements in the system of international economic relations is determined. Approaches to defining the concept of international settlements found in the economic literature are analyzed. Based on the analysis, the author proposed a definition of the concept of "international settlements", which reflects the needs of the modern practice of international settlements. Grounded criteria for structuring international settlements in terms of individual features: by the essence of the obligation; according to the form of repayment of obligations; by subject of payment; by the initiator of the payment; by source of funds; according to the substance of the agreement; on the economic basis of payment; according to the form of calculations. Systematized elements of the system of international settlements, which includes subjects; objects of settlement relations and international settlements; fund transfer mechanism. The priority areas of optimization of international settlements are determined. The practical significance of the study lies in determining the essence of international settlements in the system of international economic relations.*

Keywords: international settlements, foreign economic activity, foreign economic operations, obligations, forms of international settlements, payments.

JEL Classification: F020, F300

Постановка проблеми. Рух грошових коштів є невід'ємним атрибутом господарського життя сучасного світу. Грошові вимоги та зобов'язання виникають на основі економічних, політичних, культурних, науково-технічних відносин між державами, юридичними та фізичними особами. Грошовий оборот обслуговується шляхом проведення грошових розрахунків, економічною базою яких є матеріальне виробництво. Внаслідок цього переважна частина платіжного обороту (приблизно три чверті) є розрахунками за товарними

операціями, тобто платежами за відвантажені товари, виконані роботи, надані послуги. Решта платіжного обороту (приблизно одна чверть) – це розрахунки за нетоварними операціям, тобто розрахунки компаній, підприємств та організацій з бюджетом, органами державного та соціального страхування, банківськими установами, органами управління тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Одним із магістральних напрямів становлення світової платіжної системи є лібералізація та інтеграція платіжних систем різних держав. Це викликає необхідність розробки цілісної концепції регламентації міжнародних розрахунків як елемента міжнародної економічної системи. У вітчизняному науковому просторі багато вчених займаються питаннями ґрунтовного вивчення сутнісних підходів до теоретичних засад здійснення міжнародних розрахунків у процесі проведення зовнішньоекономічної діяльності. Серед них можна виділити В. В. Зянько, І. Ю. Єпіфанову, Д. П. Мельничук [1, с. 5-8], В. В. Дячек, О. Д. Колосовську, В. С. Оніщенко [2, с. 71], А. О. Задоя [3, с. 87-89], О. І. Береславську [4, с. 14], І. М. Товкун, Л. С. Менькову [5, с. 54] та інших науковців.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. До цього часу у наукових працях розглядалися переважно окремі форми міжнародних розрахунків, тоді як цілісна концепція поняття міжнародних розрахунків у системі міжнародних економічних відносин недостатньо відображена.

Метою дослідження є обґрунтування теоретичних засад визначення міжнародних розрахунків у системі міжнародних економічних відносин.

Основний матеріал. Міжнародні розрахункові відносини – це необхідний та важливий елемент проведення зовнішньоторговельних операцій. Тому в міжнародних відносинах дуже важливим є вибір форми фінансового розрахунку за поставлені товари, надані послуги та виконані роботи, що має вплив на ефективність та оперативність проведення зовнішньоторговельних операцій та є важливим елементом фінансової логістики. Водночас міжнародні розрахунки є інструментом фінансового забезпечення здійснення зовнішньоторговельної угоди.

Комісія з Платежів та Платіжних Систем Банку Міжнародних Розрахунків у «Глосарії термінів, що використовуються в платіжних та розрахункових системах» при проведенні платежів, визначає розрахунок «як такий, з одного боку, як дія, яка припиняє зобов'язання щодо перерахування коштів або передачі цінних паперів між двома чи більше особами. З іншого, як завершення угоди, за якою продавець передає покупцю цінні папери чи фінансові інструменти, а покупець передає продавцю гроші» [6]. Слід зазначити також, що платежем згідно з Глосарієм є «переказ коштів від платника одержувачу платежу» [6]. Такого роду визначення виключають тотожність поняття розрахунку та платежу та показує, що поняття розрахунку суттєво ширше поняття платежу.

Розвиток міжнародних розрахунків та їх подальші зміни пов'язані з інтернаціоналізацією товарного виробництва та обігу. Міжнародні розрахунки охоплюють розрахунки із зовнішньої торгівлі товарами та послугами, а також некомерційних операцій, кредитів і руху капіталів між країнами світу. Міжнародні розрахунки обумовлені порядком здійснення платежів, що обумовлений практикою та закріплені міжнародними документами та звичаями, а також практичною діяльністю банківських установ щодо їх проведення.

Господарський кодекс України, Стаття 344. Міжнародні розрахункові операції, зазначає, що «міжнародні розрахункові операції проводяться за грошовими вимогами і зобов'язаннями, що виникають при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності між державами, суб'єктами господарювання, іншими юридичними особами та громадянами, які перебувають на території різних країн» [7]. Водночас визначається, що суб'єктами міжнародних розрахунків є експортери, імпортери і банки, які вступають у відносини, пов'язані з рухом товаророзпорядчих документів та операційним оформленням платежів. Важливою особливістю є перелік документів, що обслуговують міжнародні розрахунки, та їх поділ на дві групи: комерційні та фінансові. До комерційних документів належать: коносамент, накладна, рахунок-фактура, документи у сфері страхування (страховий поліс, сертифікат, ковер-нога, бордеро, сліп тощо), документ про право власності та інші комерційні документи. Фінансовими документами, що використовуються для здійснення міжнародних розрахунків, є простий вексель, переказний вексель, боргова розписка, чек та інші документи, що використовуються для одержання платежу [7].

У літературі відсутня єдність розуміння, що саме слід вважати міжнародними розрахунками. Є дуже різні погляди на цю економічну категорію. Так, на думку В. В. Зянько, І. Ю. Єпіфанова, Д. П. Мельничук, «міжнародні розрахунки – це грошові розрахунки між установами, компаніями, банками і фізичними особами, пов'язані з переміщенням

матеріальних цінностей і послуг в міжнародній торгівлі» [1, с. 5-8]. Однак недоліком розглянутого визначення слід назвати відсутність у визначенні згадки про розрахунки між державами, проте розрахунки, які обслуговують міждержавний товарообіг, цілком можна зарахувати до міжнародних.

В. В. Дячек, О. Д. Колосовська, В. С. Оніщенко розглядають міжнародні розрахунки як «систему організації та регулювання платежів у сфері міжнародних економічних відносин, суб'єктами яких є банки, експортери та імпортери» [2, с. 71]. О. І. Береславська також визначає «міжнародні розрахунки як регулювання платежів за грошовими вимогами і зобов'язаннями, які виникають між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності» [4, с. 14]. Однак видається сумнівним ототожнення у визначенні поняття міжнародних розрахунків термінів регулювання платежів.

З погляду А. О. Задоя, І. М. Товкун, Л. С. Менькової, під міжнародними розрахунками розуміється «система механізмів реалізації грошових вимог та зобов'язань, що виникають між різними суб'єктами у сфері міжнародних економічних відносин [3, с. 87-89; 5, с. 54].

На нашу думку, критерієм розмежування все ж таки є резидентство банків, які виконують основні операції з розрахунків (банк емітент і виконуючий банк), що знаходяться на території різних держав. Отже, міжнародні розрахунки – це здійснення платежів та/або вчинення інших дій, спрямованих на припинення грошових зобов'язань, що виникли між державами, юридичними та фізичними особами, за допомогою перерахування відповідних сум на рахунки уповноважених банківських установ, які перебувають на території різних держав.

У сучасній науковій літературі переважна більшість вітчизняних вчених не розглядає види міжнародних розрахунків, приділяючи увагу тільки практичному аспекту їх організації через систему методів, форм і засобів платежів. Тому доцільним є структурування міжнародних розрахунків у розрізі критеріїв і ознак, що надане у таблиці 1.

Таблиця 1

Класифікація міжнародних розрахунків у розрізі критеріїв

№ п/п	Критерій	Види
1.	За сутністю зобов'язання	Оплатні
		Безоплатні
2.	За формою погашення зобов'язань	У безготівковій грошовій формі
		У готівково-товарній формі
3.	За суб'єктом платежу	Банківські
		Клієнтські
4.	За ініціатором платежу	Імпортер
		Експортер
5.	За джерелом коштів	Власні
		Запозичені
6.	За сутністю угоди	Торгові
		Неторгові
7.	За економічною підставою платежу	Товари
		Послуги
8.	За формою розрахунків:	
8.1.	документарні	Акредитив
		Інкасо
8.2.	недокументарні	Авансовий платіж
		Платіж на відкритий рахунок
		Банківський переказ
		Розрахунковий чек
		Вексель

Джерело: складено авторкою за матеріалами [1, с. 5-8; 2, с. 73; 3, с. 87-89; 4, с. 14-16; 5, с.55]

Запропонована класифікація дозволяє більш точно розрізнити міжнародні фінансові операції за різними критеріями, а також розвивати термінологічний апарат міжнародних економічних зв'язків. Це, зі свого боку, сприяє покращенню нормативно-правової бази здійснення міжнародних розрахунків та проведення валютних операцій.

Система міжнародних фінансових розрахунків являє собою систему організації та регулювання всіх видів платежів за грошовими вимогами і зобов'язаннями, які з'являються при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності між державами, юридичними і фізичними особами різних країн. Елементи системи міжнародних фінансових розрахунків надані на рис.1.

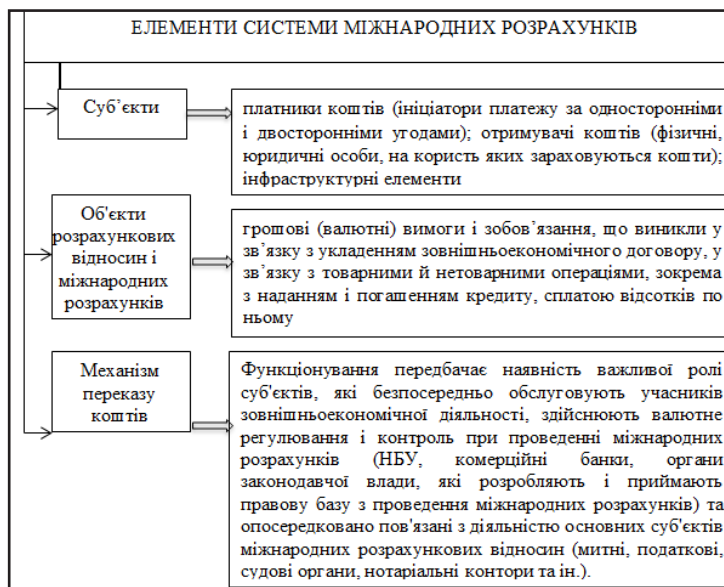

Рис.1. Елементи системи міжнародних розрахунків

Джерело: складено авторкою за матеріалами [1, с. 5-8; 2, с. 73; 3, с. 87-89; 4, с. 6; 5, с. 55; 8]

Система міжнародних фінансових розрахунків передбачає єдність усіх складових – учасників, до яких належать платники та отримувачі; інфраструктурних елементів; механізму переказу коштів через платіжні системи. Важливу роль у його функціонуванні відіграють суб'єкти, які обслуговують учасників зовнішньоекономічної діяльності, займаються валютним регулюванням і контролем міжнародних фінансових розрахунків, а також інші організації, пов'язані з діяльністю основних учасників міжнародних розрахунків. Всі ці структурні елементи утворюють цілісний, гнучкий і ефективний механізм міжнародних розрахунків.

Слід зазначити, що загальний порядок виконання платіжних операцій в Україні, перелік платіжних послуг та порядок їх надання, категорії надавачів платіжних послуг та умови авторизації їх діяльності, загальні засади функціонування платіжних систем в Україні, випуску та використання в Україні електронних та цифрових грошей, права, обов'язки та відповідальність учасників платіжного ринку визначає Закон України «Про платіжні послуги» [9]. Закон України «Про валюту і валютні операції» визначає правові засади здійснення валютних операцій, валютного регулювання та валютного нагляду в Україні, права та обов'язки суб'єктів валютних операцій і уповноважених установ та встановлює відповідальність за порушення ними валютного законодавства [10].

Висновки. Підсумовуючи результати дослідження, можна зробити висновок, що у сучасних економічних умовах велика увага приділяється оптимізації міжнародних розрахунків, що включає процес удосконалення фінансових та торгових транзакцій між країнами з метою зменшення витрат, підвищення ефективності та зменшення ризиків. Основними аспектами оптимізації міжнародних розрахунків є: вибір найбільш вигідних платіжних систем та методів (SWIFT, SEPA, електронні платіжні системи тощо) для зменшення комісій та швидкості проведення транзакцій; врахування валютних ризиків, що може включати хеджування або використання валютних свопів; оцінка тарифів на міжнародні перекази та обрання найбільш вигідних варіантів; врахування регуляторних

вимог, дотримання законодавства та норм різних країн, що може зменшити ризики затримок або штрафів; використання програмного забезпечення для автоматизації міжнародних платежів, що підвищує швидкість і знижує ймовірність помилок; врахування кредитних ризиків, що надає надійну оцінку платоспроможності контрагентів для уникнення невиконання та затримок; вибір партнерів, тобто співпраця з банками та фінансовими установами, які пропонують конкурентоспроможні умови.

Оптимізація міжнародних розрахунків може допомогти підприємцям знизити витрати, підвищити швидкість і безпеку фінансових транзакцій, а також покращити управління ризиками.

Список літератури

1. Міжнародні розрахунки і валютні операції: навчальний посібник. Зянько В. В., Спіфанова І. Ю., Мельничук Д. П. Вінниця: ВНТУ, 2021. 106 с. ISBN 978-966-641-854-1.
2. Дячек В. В., Колосовська О. Д., Оніщенко В. С. Особливості використання форм міжнародних розрахунків українськими підприємствами під час здійснення зовнішньоекономічної діяльності. Глобальні та національні проблеми економіки. 2018. № 21. С. 70-76. URL: <http://global-national.in.ua/archive/21-2018/15.pdf>. (дата звернення 20.09.2024).
3. Задоя А. О. Міжнародні фінансові відносини: навчальний посібник. Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля, 2022. 161 с. ISBN 978-966-434- 525-2.
4. Береславська О. І. Міжнародні розрахунки та валютні операції: навчальний посібник. Ірпінь: Університет ДФС України, 2019. 368 с. ISBN 978-966-337-509-0.
5. Товкун І. М., Менькова Л. С. Правова природа документарних форм міжнародних розрахунків та їх використання в Україні. Право та інноваційне суспільство. 2021. № 1 (16). С. 54-61. DOI 10.37772/2309-9275-2021-1(16)-8. (дата звернення 22.09.2024).
6. Глосарії термінів, що використовуються в платіжних та розрахункових системах. Банк міжнародних розрахунків. Документи. URL: https://www.bis.org/cpmi/glossary_030301.pdf. (дата звернення 25.09.2024).
7. Господарський кодекс України. Документ від 16.01.2023 р.436-IV, чинний, поточна редакція – Редакція від 03.09.2024. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>. (дата звернення 30.09.2024).
8. Остапенко Т. Г., Данілова Е. І., Попова Д. В. Міжнародні кредитно-розрахункові та валютні операції як складова корпоративного бізнесу. Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Економічні науки. Випуск 3 (70), 2023. С. 93-102. DOI: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/70-14>.
9. Про платіжні послуги. Закон України від 30.06.2021 р. № 1591-IX. Офіційний сайт ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1591-20#Text>. (дата звернення 30.09.2024).
10. Про валюту і валютні операції. Закон України від 21.06.2018 р. №2473-VIII. Офіційний сайт ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2473-19#Text>. (дата звернення 30.09.2024).

References

1. Zian'ko, V. V., Yepifanova, I. Yu., Mel'nychuk, D. P. (2021). Mizhnarodni rozrakhunky i valiutni operatsii. Vinnytsia, VNTU. ISBN 978-966-641-854-1. [In Ukrainian].
2. Diachek, V. V., Kolosovs'ka, O. D., Onischenko, V. S. (2018). Osoblyvosti vykorystannia form mizhnarodnykh rozrakhunkiv ukrains'kymu pidpriemstvamy pid chas zdijsnennia zovnishn'oekonomichnoi diial'nosti. Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky, 21, 70-76. Retrieved from: <http://global-national.in.ua/archive/21-2018/15.pdf>. (accessed 20 September 2024). [In Ukrainian].
3. Zadoia, A. O. (2022). Mizhnarodni finansovi vidnosyny: navchal'nyj posibnyk. Dnipro, Universytet imeni Al'freda Nobelia. ISBN 978-966-434- 525-2. [In Ukrainian].
4. Bereslavs'ka, O. I. (2019). Mizhnarodni rozrakhunky ta valiutni operatsii: navchal'nyj posibnyk. Irpin', Universytet DFS Ukrainy. ISBN 978-966-337-509-0. [In Ukrainian].
5. Tovkun, I. M., Men'kova, L. S. (2021). Pravova pryroda dokumentarnykh form mizhnarodnykh rozrakhunkiv ta ikh vykorystannia v Ukraini. Pravo ta innovatsijne suspil'stvo, 1 (16), 54-61. DOI 10.37772/2309-9275-2021-1(16)-8. (accessed 22 September 2024). [In Ukrainian].

6. Hlosarii terminiv, scho vykorystovuiut'sia v platizhnykh ta rozrakhunkovykh systemakh. Bank mizhnarodnykh rozrakhunkiv. Dokumenty. Retrieved from: https://www.bis.org/cpmi/glossary_030301.pdf. (accessed 25 September 2024). [In Ukrainian].
7. The Verkhovna Rada of Ukraine (2023). Hospodars'kyj kodeks Ukrainy. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>. (accessed 30 September 2024). [In Ukrainian].
8. Ostapenko, T. H., Danilova, E. I., Popova, D. V. (2023). Mizhnarodni kredytno-rozrakhunkovi ta valiutni operatsii iak skladova korporatyvnoho biznesu. Naukovi pratsi Mizhrehional'noi akademii upravlinnia personalom. Ekonomichni nauky Vypusk, 3 (70), 93-102. DOI: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/70-14>. (accessed 30 September 2024). [In Ukrainian].
9. The Verkhovna Rada of Ukraine (2021). The Law of Ukraine "Pro platizhni posluhy". Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1591-20#Text>. (accessed 30 September 2024). [In Ukrainian].
10. The Verkhovna Rada of Ukraine (2018). The Law of Ukraine "Pro valiutu i valiutni operatsii". Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2473-19#Text>. (accessed 30 September 2024). [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 26.09.2024

Прийнята до публікації 01.10.2024